

Bach Complete Organ Works on modern organs Eric Koevoets

Volume 9

1-2 Praeludium et Fuga in b BWV 544

Deze indrukwekkende compositie componeerde hij in zijn jaren te Leipzig. Het dramatische praeludium kent een zeer bewogen thematiek die zich kenmerkt door expressieve intervallen, een grote ritmische verscheidenheid en een spanningsvolle en geladen harmoniek. Het is meesterlijk hoe Bach al deze elementen, zo vervuld van hartstocht, in een werkelijk volmaakte compositie weet te bundelen en beheersen. De fuga is gebouwd op een in wezen eenvoudig thema en maakt een enorme ontwikkeling door waarbij het thema vergezeld wordt van uiteindelijk maar liefst drie tegenthema's oftewel contra-subjecten. In het laatste gedeelte worden het eerste en derde contra-subject met elkaar en het fugathema gecombineerd.

- Uit 'Clavierübung III':*
- 3 Duetto I in e BWV 802**
 - 4 Duetto II in F BWV 803**
 - 5 Duetto III in G BWV 804**
 - 6 Duetto IV in a BWV 805**

In de latere levensjaren van Bach moet bij hem de behoefte zijn ontstaan om in een aantal grote cyclische werken een soort samenvatting, ja een overzicht, te creëren van zijn compositiekunst.

Zo ontstonden de *Hohe Messe (1733/1748-49)*, de *Goldbergvariaties (1740-41)*, de *Canonische Veränderungen über 'Vom Himmel hoch'(1747)*, het *Musikalisches Opfer (1747)* en *Die Kunst der Fuge (1742-1750)*.

Tot deze late, cyclische werken behoort ook de monumentale *Clavierübung III* uit 1739. De titel pagina maakt duidelijk wat het werk behelst:

'Dritter Theil der Clavier Übung bestehend in verschiedenen Vorspielen über die Catechismus- und andere Gesaenge, vor die Orgel'

Dit heeft geresulteerd in tien koralen die elk een groot opgezette bewerking met pedaal en een kleine bewerking zonder pedaal hebben gekregen. Daarachter heeft Bach nog vier Duetten geplaatst. Het geheel wordt omarmd door de Praeludium et Fuga in Es, het praeludium aan het begin van het werk en de fuga helemaal aan het einde. Op deze cd staan de **Vier Duetten** geprogrammeerd. Het blijft een raadsel waarom deze vier stukken een plek hebben gevonden in deze grote cyclus. Het zijn in ieder geval wondermooie stukken, elegant en zeer contrasterend in karakter. Ze tonen veel verwantschap met de 15 tweestemmige Inventionen maar zijn veel uitgebreider van opzet.

7 Vom Himmel hoch, da komm ich her BWV 738

Deze even feestelijke als beknopte bewerking van is een van de vroegere composities van Bach. In ritmisch opzicht is dit een zeer boeiende compositie door het tegelijk gebruiken van de 12/8 maat met de 4/4 maat. Hierdoor ontstaat een schitterend ritmisch spel van gelijktijdig de verdeling van de puls in twee of drie delen. De tekst van dit koraal voor de kersttijd luidt:

*Vom Himmel hoch, da komm ich her
Ich bring' euch gute neue Mär
der guten Mär bring ich so viel
davon ich singn und sagen will.*

Uit het 'Orgelbüchlein':

- 8 **Ach wie nichtig, ach wie flüchtig** BWV 644
- 9 **Durch Adams Fall ist ganz verderbt** BWV 637
- 10 **Wir danken dir, Herr Jesu Christ** BWV 623
- 11 **Erschienen ist der herrliche Tag** BWV 629
- 12-14 **Christ ist erstanden (3 verzen)** BWV 627
- 15 **Es ist das Heil uns kommen her** BWV 638

Als eerste **Ach wie nichtig, ach wie flüchtig**. De tekst luidt:

*Ach wie flüchtig, Ach wie nichtig
ist der Menschen Leben!
Wie ein NEBEL bald entstehet
und auch wieder bald vergehet,
so ist unser LEBEN, sehet!*

Opvallend is in de tekst de verbinding tussen de woorden 'Nebel' en 'Leben'. Deze zijn niet alleen qua schrijfwijze elkaars omkering, maar worden ook inhoudelijk sterk met elkaar verbonden. Bach geeft aan de vluchtigheid van de nevel uitdrukking door in de omspelende stemmen stijgende en dalende toonladders te laten klinken, als ijle slierten.

De zondeval krijgt heel bijzonder gestalte in **Durch Adams Fall ist ganz verderbt**. In de bas horen we steeds grote, dalende sprongen, symbool voor die zondeval. In de harmonische wendingen die steeds net anders lopen dan je zou verwachten klinkt het verradelijke van de slang door die Adam en Eva verleidt. In het vierstemmige stemmenweefsel is de tenorstem in heel zijn ongrijpbare melodische lijn de uitbeelding van de kronkelende slang. Dit is de tekst:

*Durch Adams Fall ist ganz verderbt
menschlich Natur und Wesen,
dasselb Gift ist auf uns errebt,
daß wir nicht mocht'n genesen
Ohn' Gottes Trost, der uns erlöst
hat von dem großen Schaden,
darein die Schlang Eva bezwang,
Gotts Zorn auf sich zu laden.*

Tot de koraalbewerkingen voor de Lijdenstijd behoort het **Wir danken dir, Herr Jesu Christ**. Het is een rustige dankzegging voor het offer dat Christus met zijn kruisdood heeft volbracht. In de omspelende stemmen klinken veel 'figura corta' motieven, die vaak gebruikt worden als uitdrukking van jubel. Hier is die jubel echter nog heel ingekeerd. Hier de tekst:

*Wir danken dir, Herr Jesu Christ,
dass du für uns gestorben bist
und hast uns durch dein teures Blut
gemacht vor Gott gerecht und gut*

Het paaskoraal **Erschienen ist der herrliche Tag** krijgt een zeer bondige bewerking. De koraalmelodie klinkt in canon tussen sopraan en bas. In de middenstem veel 'figura corta' motieven, uitdrukking van dank en lof. Zo luidt de tekst:

*Erschienen ist der herrlich Tag,
dran sich niemand gnug freuen mag;*

*Christ, unser Herr, heut triumphiert,
all seine Feind gefangen führt.
Halleluja!*

Ook voor Pasen is de grootse bewerking van **Christ ist erstanden**. Als enige stuk van het Orgelbüchlein heeft Bach drie verzen getoonzet. Dit is de tekst van de drie strofen:

*Christ ist erstanden
von der Marter alle,
des solln wir alle froh sein,
Christ will unser Trost sein.
Kyrie eleis.*

*Wär er nicht erstanden,
so wär die Welt vergangen;
seit daß er erstanden ist,
so lobn wir den Vater Jesu Christ.
Kyrie eleis.*

*Halleluja,
Halleluja, Halleluja!
Des solln wir alle froh sein,
Christ will unser Trost sein.
Kyrie eleis.*

Het zijn drie vitale bewerkingen, elk met een eigen omspelende thematiek waarin behalve veel jubel ook wel, vooral in de eerste twee delen, een element van strijd in doorklinkt. Dit lied heeft immers zijn wortels in het oude, gregoriaanse *Victimae Paschali laudes* waarin verhaald wordt van de wonderlijke strijd tussen Dood en Leven.

Tot slot **Es ist das Heil uns kommen her**. Een prachtige doorgaande beweging draagt bij aan een zekere gemoedsrust in dit milde stuk. Hierdoor straalt het werk liefde en goedheid uit, passend bij de zinsnede *von Gnad und lauter Güte*.

*Es ist das Heil uns kommen her
von Gnad und lauter Güte;
die Werk, die helfen nimmermehr,
sie können nicht behüten.
Der Glaub sieht Jesus Christus an,
der hat für uns genug getan,
er ist der Mittler worden.*

16 Vom Himmel hoch, da komm ich her BWV 700

Opnieuw een mooie, vroege bewerking van dit kerstlied, nu in een lieflijke sfeer.

17-18 Praeludium et Fuga in d BWV 539

Binnen het orgeloeuvre van Bach neemt dit werk een aparte plaats in. Opvallend is dat het tamelijk beknopte praeludium manualiter gecomponeerd is, dat wil zeggen dat het pedaal zwijgt. Maar wat het werk echt tot een unieke compositie maakt is dat de fuga een eigen transcriptie van Bach is van de fuga uit de Sonate in g BWV 1001 voor vioolsolo. Op zich al heel bijzonder dat hij voor vioolsolo een fuga heeft gecomponeerd! Dat vraagt technisch en muzikaal groot meesterschap van de violist die dit wil spelen. De orgelversie die Bach van deze fuga maakte klinkt dan ook wel anders dan de meeste andere van zijn orgelfuga's. De

polyfonie is vanwege de violachtergrond logischerwijs wat minder doorwrocht en er zijn hierdoor veel eenstemmige muzikale passages, slechts ondersteund door korte harmonieën. Het muzikale betoog is echter ongehoord boeiend en kent een grote vertellende zeggingskracht.

19 Wir Christenleut BWV 710

Dit is een korte koraalbewerking voor de kersttijd. De koraalmelodie ligt in het pedaal omspeeld door twee concerterende stemmen voor de beide handen. De tekst van het koraal luidt:

*Wir Christenleut hab'n jetz und Freud,
Weil uns zu Trost ist Christus Mensch geboren;
Hat uns erlöst, wer sich des tröst't
Und gläubet fest, soll nicht werden verloren.*

20 Uit 'Achtzehn Choräle von verschiedener Art' (18 Leipziger Choräle): Nun danket alle Gott BWV 657

De meeste van de 18 Leipziger koralen (*Achtzehn Choräle von verschiedener Art*) zijn in vroege versies uit zijn Weimarer periode (1708-1717) overgeleverd. In zijn jaren in Leipzig herzag hij deze composities nog eens en bracht vele kleine en grotere wijzigingen aan. In **Nun danket alle Gott** horen we hoe, naar het voorbeeld van Johann Pachelbel, elke koraalregel in de alt, tenor en bas, polyfoon wordt uitgewerkt alvorens in de sopraan de koraalmelodie met een uitkomende registratie klinkt.

Dit is de tekst van dit zeer rijk klinkende stuk:

*Nun danket alle Gott
mit Herzen, Mund und Händen,
der große Dinge tut
an uns und allen Enden,
der uns von Mutterleib
und Kindesbeinen an
unzählig viel zugut
und noch jetzund getan.*

21-22 Praeludium et Fuga in f BWV 534 (live)

Deze compositie is een prachtig tweeluik. Het preeludium dat aan de fuga vooraf gaat, presenteert in de donkere toonsoort f-mineur een bewogen thematiek vol indringende, melancholieke zeggingskracht.

De vijfstemmige, emotioneel geladen fuga valt op door zijn grote mate van vrijheid in vergelijking met Bachs 'normale' fugastijl: een overmaat aan zeer uiteenlopend materiaal en de afwijkende stemvoering maken het tot een in ieder geval zeer op zichzelf staand stuk binnen het fugatische oeuvre van Bach. De vraag of de fuga wel van de hand van Bach is, gezien de afwijkende structuur ten aanzien van Bachs 'normale' fugastijl, laat ik hier rusten.